

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

MISKOLC
2020

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módis Péter, Tóth Arnold és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)

Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)

2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.
(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)

*Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.
(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)*

3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)

A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tökföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély–Maczky Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté	
„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”	
<i>Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében</i>	269
SURÁNYI Béla	
<i>Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989)</i>	281
NÉPRAJZ	
BODNÁR Mónika	
<i>Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztszalád lakodalma</i>	305
MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András	
<i>Művészet, önkéntesség, múzeum.</i>	
<i>Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből</i>	323
HAJDÚ Ildikó	
<i>Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története</i>	341
PIRINT Andrea	
<i>Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja</i>	355
VÁMOSI Katalin	
<i>A tiszaiújvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete</i>	371
KÖZLEMÉNYEK	
SZAKÁLL Sándor	
<i>Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit köfajtából</i>	389
HAZAG Ádám	
<i>Vészt pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében</i>	393
HIDEG Ágnes	
<i>Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).</i>	
<i>Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához</i>	409
KURUCZ Ádám	
„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”	
<i>Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve</i>	419
PRÓKAI Margit	
<i>Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében</i>	445
VIGA Gyula	
<i>Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása</i>	453
Szerzői útmutató	461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Téshalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tökföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley. The archaeological research project prior to the construction of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England (Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczky's conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989)</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcal Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radecky</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

SZABADFALVI JÓZSEF ÉS A KÉZMŰVESSÉG KUTATÁSA

Viga Gyula

néprajzkutató, Miskolc

Absztrakt: Szabadfalvi József (1928–2001) tudományos életpályáját végig kísérte a kézműves mesterségek kutatása. Nyelvészként kezdett foglalkozni Debrecen mézeskalácsosainak hagyatékával, az egyetem elvégzése után néprajzkutatóként is hasznosította az alapos nyelvi leírást a vonatkozó munkáiban (Wörter und Sachen). A magyar méhészet feltárása egész életét végig kísérte, a mézeskalácsosság mellett vizsgálta a viaszfeldolgozás technikáját is. Nemzetközi szinten is jegyzett tanulmányokat írt a magyar feketekerámia korai európai előzményeiről és a technikát a 20. század második felében tovább élő mesterekről. Ezekben a munkáiban megjelentek a népművészet problémakörének alapvető kérdései is, csakúgy, mint a festett asztalosmunkák történeti-néprajzi feltárásával foglalkozó írásaiban. A miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatójaként (1973–1990) tudományos munkája a reprezentatív kézműves tárgyak muzeológiai bemutatásával egészült ki.

Kulcsszavak: kézművesség, mézeskalácsos mesterség, viaszfeldolgozás, fazekasság, feketekerámia, festőasztalososság

A hazai etnográfia és a múzeumügy jeles személyisége, Szabadfalvi József 90 éve, 1928. június 21-én született Debrecenben.¹ A MÁV Járműjavító környékének mikrovilágában töltött gyermekkor, a cívisváros, s nem utolsósorban, a Piarista Gimnáziumban töltött évek meghatározóak voltak számára egész életpályája folyamán. A Debreceni Egyetemet fizika-kémia szakosként kezdte, majd – egy évfolyam idejére – Budapestre, a József Nádor Műszaki Egyetem Közgazdasági Karára iratkozott át. 1948-ban visszatért Debrecenbe, s magyar-történelem szakos diplomát szerzett (1952). Kezdetben nyelvésznek készült, látásmódja, szakmai életútja az egyetemen két kiváló személyiség, a nyelvész *Bárczi Géza* és az etnográfus *Gunda Béla* vonzáskörében formálódott. Nyelvészeti és néprajzi érdeklődése eleinte a kismesterségek, kézművesség kutatásában találkozott: két professzora szinte egymástól függetlenül irányította a debreceni mézeskalácsosság kutatására. Szakdolgozatát Bárczi Gézához

Szabadfalvi József múzeumigazgató az irodájában
(HOM FN 40316)

The museum director József Szabadfalvi in his office
(HOM FN 40316)

¹ A szöveg előadásként hangzott el az MTA Miskolci Területi Bizottsága (MAB) Sárospatakon rendezett kézművesség konferenciáján 2018 májusában.

írta – ennek megfelelően a mesterség szaknyelvét is fel kellett dolgoznia –, tanulmányában a kézműves munka, a műhely és a termékek részletező nyelvészeti leírása ötvöződött a néprajzi megfigyelések és szempontok rögzítésével.² Debrecenben a mézeskalácsosságának jelentős hagyománya volt, az 1950-es években még négy komoly műhely működött (SZABADFALVI 1981). Szabadfalvi József a legtöbb időt Kerékgyártó Sándoréknál töltötte, ahol alkalmanként a *táblához* (munkaasztal) is odaállt, s később nem kis büszkeséggel említette, hogy a gyűjtései során felkeresett szabolcsi és nagykunsgái mesterek alig hitték, hogy néprajzi gyűjtő és nem vándorúton levő mézeskalácsos legény (SZABADFALVI 1998, 22). Ebben az időszakban formálódott ki munkamódszere, amit a mesterségek és mesterek későbbi kutatásánál is alkalmazott: ez a verbális adatgyűjtésen és megfigyelésen alapuló részletező néprajzi leírás, a munkaeszközök, eljárásmodok és a termékek képszerű rögzítése, amiben a történetiséget – a dolgok értelemszerű egymásutánja mellett – a szavak, a régies nyelvi elemek jelentik.³ Egyik meghajtója volt ennek a Debrecenben a Csűry-iskola által meghonosított, és az anyagi kultúra kutatásában is a közelmúltig ható *Wörter und Sachen* (szavak és tárgyak) szemlélete, ami annak ellenére megtermékenyítette a magyarországi tárgykutatásokat, hogy elvi kérdéseit a hazai tudományosság önmaga számára újrafogalmazta volna (GUNDA 1982, 606). Szabadfalvi primer történeti forrásokat relatíve ritkán használt, legfőképpen a régi irodalom alapján dolgozott, és levéltári kutatást is csak egy-egy téma kapcsán mélyfűrásként alkalmazott. Ilyen volt például éppen a debreceni mézeskalácsosság vizsgálata, ahol a levéltárban az 1726-ban alakult céh iratanyagából maradtak fent források, vagy a megyeszóói templom festett mennyezetdeszkáit készítő miskolci festőasztalosok története. Ez a fajta „relatív” időrend a Gunda iskolából hozott jellemzője volt a munkásságának. Itt említem meg – konferenciánk témájához kapcsolódóan is –, hogy Szabadfalvi József előszeretettel vizsgálta egy-egy kézműves dinasztia tevékenységét, rámutatva a technológiai eljárások, a formák és a díszítmények esetleges változására az egymást váltó generációk munkájában.

Kiemelkedően részletező megnyilvánulása ennek a nádudvari feketekerámiát tovább örökítő kézműves dinasztia, a Fazekas család tevékenységének vizsgálata: három generáció – id. Fazekas Lajos (1895–1959), Fazekas Lajos (1944–) és Fazekas István – tevékenységét követte nyomon, és mutatta azt be könyveiben és tanulmányaiban a népi iparművészet iránt érdeklődőknek (SZABADFALVI 1972).

Mint utaltam rá, Szabadfalvi József mézeskalácsossággal kapcsolatos vizsgálatainak bázisát Debrecen jelentette, s az ottani műhelyek kapcsán a tevékenység hazai elterjedéséhez is jelentős észrevételeket fogalmazott meg, de a témájához több helyen is kutatott: rövid híradással volt a nyíregyháziakról, s jelentősebb írást fogalmazott a karcagiakról, ahol a 20. század elején asszonyok is üzték a mézes csemege sütésének iparát (SZABADFALVI 1954; 1954a; 1955; 1958a; 1959; 1962). Figyelme később a méhészet és a mézfeldolgozás egészére kiterjedt, és a hagyományos méhészet építményei és gyakorlata (Szatmár, Zemplén) mellett fokozatosan a kérdéskör egész történeti és néprajzi vonatkozásait vizsgálataiba foglalta, beleértve a méhészeti szakirodalom, a régi méhészkönyvek szerteágazó problematikáját is (SZABADFALVI 1956; 1967; 1985; 1992). Külön tanulmányokban foglalkozott a viasz feldolgozásával, a gyertyamártás feledésbe merülő technikájával, valamint a mézsör készítésének és fogyasztásának az európai kultúrhistoriában mélyen beágyazódott gyakorlatával (SZABADFALVI 1957; 1961; 1963).

S ezen a ponton ismét meg kell állnom kis időre, hogy Szabadfalvi József tudományos tevékenységének két újabb vonását megemlítssem. Az egyik, hogy pályafutása első évtizedének végén – az 1950-es és 60-as évek fordulóján vagyunk –, már egy másik fontos kézműves tevékenység, a kerámia kutatásával fonódik össze az érdeklődése, s jószerével párhuzamosan jelennek meg abban elért eredményei a méz és a mézeskalácsosság témáival. Ez a későbbiekben is jellemző volt a tevékenységére: több problémát követett, s azok haladásával, fejlődésével fokozatosan új meg új tematikát vont a vizsgálatába. Koherens volt mindebben, hogy a tárgyalkotó kultúrát a tágabban vett népművészet körében értelmezte, így az összetartozó vonások organikusan bomlottak ki a munkásságában. Egyes fiatalkori témái egész életében elkísérték, s akár évtizedek elmúltával összegződtek könyvekké. Tudományos munkássága első két évtizedére jellemző volt az is, hogy fontos eredményeit idegen nyelven – leginkább németül – is közreadta, ami főként az *Acta Ethnographica Hungarica*-t

2 Az 1952-ben készült szakdolgozat jóval később jelent meg önállóan nyomtatásban (SZABADFALVI 1987; életrajzához lásd: SZABADFALVI 1998, 7–37).

3 Számos hasonlóság mutatható ki a korábban Debrecenben végzett néprajzos nemzedék munkamódszerében és néprajzi látásmódjában, amit többen debreceni „néprajzi iskolaként” fogalmaztak meg (vö. DANKÓ 1979, 19; SZABADFALVI 1997f, 435–439, VIGA 1991, 167–171).

szerkesztő Gunda Bélának volt köszönhető, s jelentősen növelte Szabadfalvi szakmai reputációját.

Önéletrajza szerint az 1950-es évek elején Béres Andráséval egy időben keltette fel a figyelmét a feketekerámia, s első közös publikációjuk után úgy tűnt, hogy együtt állnak majd neki ennek a feladatnak (BÉRES–SZABADFALVI 1954). Ám másként alakult, s jöllehet Béres András is önálló kötetet szentelt a nádudvari feketekerámiának (BÉRES 1965; 1966), ez a nagy múltú és gazdag hagyományú fazekas hagyomány hosszú időre Szabadfalvi József tudományos névjegye lett. Nagy európai kitekintéssel foglalkozott a neolitikum óta ismert, és a 20. századot megért „füstös” kerámia problematikájával, ami mind régies – kővel vagy csonttal – dörzsölt díszítményével, mind pedig jellegzetes színével a fazekas hagyomány több évezredes nyomjelzője volt. (Európán kívül készítették ilyen például Közép-Amerikában is.) Több magyar és idegen nyelvű tanulmányban, különösen közép-európai adatokkal igazolta, hogy ez a kerámia típus nem anyagában sajátos (nem grafitos kerámia), hanem az égetés folyamatában nyerte el karakteres – nem mindig egységes, fényes fekete – színét, s hogy a csiszolás nem csupán a díszítés eszköze, hanem a vízmegtartás fokozásáé is. 1959-ben erről a témáról írt disszertációjával szerzett egyetemi doktori címet,⁴ majd összegző, egyszersmind programadó tanulmányait az ornamentikát, az elterjedést, s a hazai műhelyeket (Mohács, Szentés, Nádudvar) számba vevő tudományos fejezetek követték (SZABADFALVI 1955a; 1958; 1960; 1960a). A történelem előtti kézműves hagyomány felől az utóbbiakban a 20. századi népi iparművészet, a technika újra felfedezésének irányába fordult, s főként a nádudvari Fazekas család hagyományának bemutatásában összegződött (SZABADFALVI 1986). A miskolci Herman Ottó Múzeumban 1982-ben kiállítás is rendezett a hazai múzeumok feketekerámiáiból (SZABADFALVI 1982a). Érdemes számon tartani, hogy az 1950-es években megkezdett gyűjtéseit összefoglalva tanulmányt írt a jelentős kézműves hagyománnyal rendelkező, Szamos menti egykori mezőváros, Matolcs parasztfazekasainak 19. században kezdődött tevékenységéről is (SZABADFALVI 1991a).

Szabadfalvi József munkásságának egyik csúcspontját jelenti a fazekasság kutatása, amirehhez leginkább az extenzív állattartás területén elért

eredményei mérhetők. Ez utóbbi témában főként a pásztorkodás tipológiai kérdéseivel, az extenzív tartásmódokkal összefüggő építmények típusaival, valamint az eltérő adottságú tájak, vele a különböző takarmánybázisok közötti vándoroltatással foglalkozott (SZABADFALVI 1961a; 1964; 1966; 1968; 1969), s ebből a témakörből írott disszertációjával szerzett kandidátusi fokozatot (SZABADFALVI 1971). Kitekintéssel volt azonban a témakör egész vertikumára, beleértve a legeltető állattartásnak a nyelvünkben megőrződött emlékeit is (SZABADFALVI 1969; 1997). E nagy témakör vizsgálata élete későbbi szakaszában is elkísérte, több kötetet, egész sor tanulmányt szentelt a problémakör kisebb-nagyobb kérdéseinek, 1991-ben pedig az állattartás köréből készített disszertációjával szerezte meg a történettudomány (néprajz) akadémiai doktori címét (SZABADFALVI 1984; 1991).

A kézművességgel kapcsolatos kutatásainak utolsó nagyobb egysége már életének Miskolcon töltött időszakához kapcsolódik. Az 1970-es évek második felében kezdte vizsgálni a megyaszói református templom 18. századi festett bútorzatát, melynek anyaga a Herman Ottó Múzeum törzsgyűjteményének jelentős tárgyi együttesét képezi. Az 1835-ben festett 58 egész és 6 fél tábla, a 16 karzat tábla, valamint a szószék koronája már a Borsod-Miskolci Múzeumba kerülésekor, 1901-ben felkeltette Szendrei János figyelmét, és az anyagot azt követően is a becses tárgyi együttesek között jegyezte a művészettörténeti szakirodalom (SZENDREI 1901, 157; TOMBOR 1967). Szabadfalvi József 1973-tól cikkezett ebben a témában – megyénk és régióink egyik kincsestárának tartotta a festett templomi bútorzatokat –, 1980-ban pedig önálló kismonográfiában mutatta be az anyagot (SZABADFALVI 1973; 1998, 28). Könyvében foglalkozott a festett táblák múzeumba kerülésének körülményeivel, valamint részletesen tárgyalta a maguknak a kortársak szemében is elismerést szerzett készítőik, a mesterségüket a nevükben is viselő *Asztalos Imre és István* festőasztalosok tevékenységét (SZABADFALVI 1980). Nagy teret szentelt a tárgyak leírásának és különösen a díszítő ornamentika elemzésének, aminek révén nem csak a készítőik keze nyomát tudta követni térségünk festett templomi berendezésén, de az egyházi és a világi jellegű bútorzat korszakait és kapcsolódási pontjait is, jöllehet a 18. századra kialakult asztalosipar már főként a parasztság ellátására specializálódott és leginkább annak ízléséhez igazodott (SZABADFALVI 1997a). A *Borsod-Abauj-Zemplén megye népművészete* kötetben önálló fejezetet szánt a templomok festett bútorzatának, valamint a népi

⁴ *A fekete kerámia és kelet-európai kapcsolatai*. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1959. Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Adattára 415.

bútorok, hangsúlyosan a miskolci és a zempléni bútorkészítés hagyományának és tárgyi emlékeinek.⁵

Az előzőek igazolják, hogy Szabadfalvi József jelentőset alkotott a hagyományos kézművesség kutatásában, ami számára elsősorban a hagyományos tárgyalkotó kultúra archaikus rétegének feltárását jelentette (SZABADFALVI 1992b; 1992d; 2001). Számos vonatkozásban igazolta, hogy a kézművesek teremtik meg a paraszti társadalom tárgyi állományának jelentős részét, ám ezeknek a kézműveseknek a társadalmi hovatartozása és jellemzője csak másodlagosan foglalkoztatta. Nem kerülték el a figyelmét a vizsgált mesterségekben lezajlott változások, de főként a régies műveltség megnyilatkozásaira figyelt. Ha egy-egy történeti tájunk hagyományos műveltségét mutatta be, abban a helyi adottságokon alapuló kézművesség mindig a térség egyik jellemző kulturális értékeként jelent meg (SZABADFALVI 1978; 1981a; 1982). Fontos persze hozzátenni, hogy életművének legaktívabb szakasza olyan időszakra esett, amikor a tradíció feltárása, az értékmentés volt a néprajz egyik fő feladata. Ebben Szabadfalvi József messzemenő tudományos tájékozottsággal, koncepcionálisan dolgozott, s a hagyományos kézművesség kutatásában is értékálló eredményei igazolják, hogy nem véletlenül emelkedett magasra tudományunk értékrendjében.

*

Szabadfalvi József 1967-ig a debreceni Néprajzi Tanszék munkatársa volt: gyakornok, tanársegéd majd tudományos munkatárs, 1967–1972 között a Tanszék mellett működő MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. 1972-ben Miskolcra költözött, ahol 17 évig állt a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság élén. Ma már biztosan állíthatjuk, hogy azok az esztendők a megyei múzeumügy virágkorát jelentették. A debreceni egyetemen eltöltött harmadfél évtized tapasztalatát és szellemiségét Miskolcra is magával hozta, és volt hallgatói köréből erősítette meg kezdetben a múzeumok szakembergárdáját is. Ha a miskolci indulásánál helyettese, *Bodó Sándor* mellett, a teljesség igénye nélkül *Cseri Miklós*, *Dobrossy István*, *Fügedi Márta*, *Kunt Ernő*, *Petercsák Tivadar*, *Tóth Judit*, *Veres László*, *Vida Gabriella* nevét említem, egyértelmű, hogy tanítványai nem csak a megye, hanem a hazai néprajztudomány és muzeológia számára is jelentős értéket

teremtettek. Újjászervezte a Herman Ottó Múzeum és a megyei intézmények tevékenységét: jelentősen fejlődtek a gyűjtemények, kialakultak a tudományos osztályok. A tájmúzeumok és tájházak létrehozásával kiépítette a megyei intézményhálózatot, lényegében minden történeti táj önálló muzeális intézményt kapott. A Herman Ottó Múzeumot a tudományos kutatóhely rangjára emelte, és az egyik legmegbecsültebb vidéki közgyűjteménnyé tette. Ez akkor nem volt kis dolog, mert Debrecentől Szegedig és Szolnokig számos erős intézménye volt etnográfáinknak.

A múzeum adminisztratív feladatai mellett számára a tudományos munka az önkifejezés mindennapi eszköze volt, amit kollégáitól is elvárt. Rendszeresen kutatott, gyűjtötte az anyagot: a fásasztó hivatali munka után akár egy-egy órára is letelepedett a könyvtárban a cédulái mellé. Azt vallotta, hogy ha keveset is, a tudománnyal minden nap foglalkozni kell. Sokat és szisztematikusan publikált, kutatási eredményei önálló kötetekben, országos szakfolyóiratokban és múzeumi kiadványokban láttak napvilágot. Könyvei mellett közel 300 tudományos közleményt jegyzett, több tanulmánykötetet szerkesztett. Azt mondhatjuk, hogy számára a tudományos megismerés volt egy-egy település, táj megélésének eszköze, lehetősége. Miskolci évei alatt is számos miskolci és észak-magyarországi témával gyarapodott vizsgálódásának köre.

Szabadfalvi József rendkívüli szorgalmával és munkabíráásával az országos és a helyi tudományos közéletben is sok feladatot vállalt. Tagja majd elnöke volt (1979–) az MTA Miskolci Bizottsága Történet-tudományi és Néprajzi Szakbizottságának, tagja az MTA TMB majd Néprajzi Bizottságának és Doktori Tanácsának (1998–), a Múzeumi Tanácsnak (1979–) a Magyar Néprajzi Társaság Választmányának (1983–) és a Népi Iparművészeti Tanácsnak (1970–80-as évek), tanácsadója a Bükk Nemzeti Parknak majd az Aggteleki Nemzeti Parknak, s még számos miskolci, megyei és országos szakmai testületnek. Meghatározó szerepet játszott a miskolci bölcsészképzés megindításában: a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékének alapító vezetője (1992–1995), az Észak-Magyarországi Universitas elnöke volt (1993–). 1990–1994 között Miskolc város közgyűlési képviselője, egyben az önkormányzat Kulturális Bizottságának elnöke volt. Tevékenységéért – számos más elismerés mellett – a Móra Ferenc Emlékéremmel (1984), a Magyar Néprajzi Társaság Györffy István Emlékérmével (1985), 60. születésnapja alkalmából pedig Állami Díjjal (1988) tüntették ki.

5 SZABADFALVI 1997c; 1997e. A térség asztalosságáról összefoglalóan: VERES 2006.

Szabadfalvi József 2001. március 29-én Miskolcon hunyt el. Tudományszakunk jelentős létszámmal képviseltette magát, mikor utolsó útjára kísértük őt a város Mindszenti temetőjében.

IRODALOM

- BÉRES András
1965 *A nádudvari feketekerámia*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 6. Déri Múzeum, Debrecen.
- 1966 A Déri Múzeum nádudvari fekete edény gyűjteménye. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1965. Debrecen. 441–566.
- BÉRES András–SZABADFALVI József
1954 Fazekasművészet Nádudvaron. *Építünk V: 2. Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportja*, Debrecen. 77–81.
- DANKÓ Imre
1979 A Néprajzi Tanszék tudományos tevékenysége. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): *A Néprajzi Tanszék harminc éve*. Folklor és Etnográfia 4. Kossuth Lajos Tudomány Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen. 16–22.
- GUNDA Béla
1982 Wörter und Sachen. In ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Akadémiai Kiadó, Budapest. 606.
- SZABADFALVI József
1954 A debreceni mézeskalács. *Alföld* V: 4. Debrecen
- 1954a A mézeskalácsos mesterség Nyíregyházán. *Szabolcs-Szatmár Megyei Néplap* XI. október 24., 4. Nyíregyháza
- 1955 Adatok a karcagi mézeskalácsosság néprajzához. *Jászkunság* II: 2. Szolnok. 34–38.
- 1955a Alföldi feketeedények. *Élet és Tudomány* X. 171–174.
- 1956 Méhészkedés a szatmári Erdőháton. *Ethnographia* LXVII. 451–482.
- 1957 A viasz feldolgozás és gyertyakészítés ismeretéhez. *Néprajzi Értesítő* XXXIX. 245–255.
- 1958 Die schwarze Keramik in Ungarn und ihre osteuropäischen Beziehungen. *Acta Ethnographica Hungarica* VII. 387–428.
- 1958a A magyar mézeskalácsosság kialakulásának kérdéséhez. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* X. Debrecen. 73–83.
- 1959 A debreceni mézeskalácsosság múltjából. *Élet és Művelődés* 2. Hajdú-Bihar Megye és Debrecen Megyei Jogú Város, Debrecen. 101–105.
- 1960 A magyar feketekerámia és kelet-európai kapcsolatai. *Műveltség és Hagyomány* I–II. Debrecen. 165–192.
- 1960a Die Ornamentik der ungarischen Schwarzeramik. *Acta Ethnographica Hungarica* IX. 251–327.
- 1961 A magyar mézsörkésztés. *Műveltség és Hagyomány* III. Debrecen. 107–128.
- 1961a Juhmakkoltatás az északkelet-magyarországi hegyvidéken. *Műveltség és Hagyomány* V. Debrecen. 131–143.
- 1962 A debreceni mézeskalácsos mesterség. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1960–1961. Debrecen. 91–141.
- 1963 Die Metbereitung in Ungarn. *Acta Ethnographica Hungarica* XII. 265–294.
- 1964 A gazdasági év vége és az őszi pásztorünnepek. *Műveltség és hagyomány* VI. Debrecen. 19–64.
- 1966 Nomád teletelési rendszer az Alföldön. *Műveltség és Hagyomány* VIII. Debrecen. 85–136.
- 1967 Népi méhészkedés a Zempléni-hegyvidék közepén. *Ethnographia* LXXVIII. 41–64.
- 1968 Makkoltatás a Zempléni-hegységben. *Ethnographia* LXXIX. 62–75.
- 1969 A magyar állattenyésztés tipológiai és terminológiai problémáihoz. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* II–III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 45–61.
- 1971 *Az extenzív állattenyésztés Magyarországon*. Műveltség és Hagyomány XII. Debrecen
- 1972 Hajdú-Bihar megye népművészete. In SZÖLLÖSI Gyula (szerk.): *Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei, népművészete*. Hajdú-Bihar Megyei Tanács, Debrecen. 272–316.
- 1973 Avasi templom festett táblái. *Művészet* XIV. 12. sz. 14–16.
- 1978 A Zempléni-hegység néprajza. In FRISNYÁK Sándor (szerk.): *Zempléni-hegység. Turistakalauz*. B.-A.-Z. Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Miskolc. 81–93.
- 1980 *A megyeszói festett asztalosmunkák 1735-ből*. Borsodi kismonográfiák 9. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 1981 Ursprung des ungarischen Lebzelterhandwerks. *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* 2. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen. 69–79.

- 1981a Kutatások és eredmények a Zempléni-hegység népi kultúrájának tanulmányozásában. In SZABADFALVI József (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről*. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai X. Miskolc. 11–24.
- 1982 *Fazekas István és a nádudvari fazekasság*. Népművészet mesterei 3. Corvina Kiadó, Budapest.
- 1982a *A magyar feketekerámia* (kiállítás vezető). Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 1984 *Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből*. Studia Folkloristica et Ethnographica 10. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- 1985 Volkstümliche Bienenzucht im Gebiet des Zemplén-Gebirges. *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* 4. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen. 33–48.
- 1986 *A magyar feketekerámia*. Magyar népművészet. Corvina Kiadó, Budapest.
- 1987 *Mézeskalácsosság Debrecenben*. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 46. Déri Múzeum, Debrecen.
- 1991 *A sertés Magyarországon*. Ethnica, Debrecen.
- 1991a Parasztfazekasság Matolcson. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Régió és kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzából Gunda Béla tiszteletére*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen. 133–158.
- 1992 *A magyar méhészkedés múltja*. Ethnica, Debrecen.
- 1997 A honfoglalás kori magyarság állattenyésztő technikája. In KOVÁCS László–PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.): *Honfoglalás és néprajz*. Balassi Kiadó, Budapest. 69–83.
- 1997a Templomok festett mennyezetei és berendezései. In *Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 59–64.
- 1997b Páasztorművészet. In FÜGEDI Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 77–105.
- 1997c Templomok festett bútorzata. In FÜGEDI Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 171–192.
- 1997d Házbelső. In FÜGEDI Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 213–226.
- 1997e Bútorok. In FÜGEDI Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 227–253.
- 1997f Gunda Béla debreceni évei. Létezik-e debreceni néprajzi iskola? *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI*. Miskolc. 435–439.
- 1998 *Szabadsfalvi József munkássága (Önéletrajz és bibliográfia)*. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája 2. Szerk.: VERES László–VIGA Gyula. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 2001 *Páasztorcsanakok Észak-Magyarországon*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- SZENDREI János
- 1901 A megyaszói ref. templom magyar stílusú díszítményei 1735-ből. *Magyar Iparművészet* IV. 155–157.
- TOMBOR Ilona
- 1967 *Régi festett asztalosmunkák a XV–XIX. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- VERES László
- 2006 Asztalosok. In VERES László–VIGA Gyula (szerk.): *Kézművesipar Északkelet-Magyarországon*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 51–58.
- VIGA Gyula
- 1991 Az anyagi kultúra kutatása a Néprajzi Tanszéken. Eredmények és feladatok. A Gömör kutatás és a debreceni Néprajzi Intézet. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza XXX*. Kossuth Lajos Tudomány Egyletem Néprajzi Tanszék, Debrecen. 155–184.

JÓZSEF SZABADFALVI AND THE RESEARCH OF HANDICRAFTS

Keywords: crafts, gingerbread craft, wax processing, pottery, black pottery, painted carpentry works

The scientific career of József SzabADFalvi (1928–2001) was accompanied by the research of handicrafts. He began to deal with the legacy of the gingerbread makers of Debrecen as a linguist, and after graduating from university he also used the thorough language description in his relevant works (*Wörter und Sachen*) as an ethnographer. The exploration of Hungarian beekeeping also accompanied him throughout his life, in addition to gingerbread, he also studied the technique of wax processing. He wrote internationally recorded studies on the early European antecedents of Hungarian black pottery and on the masters who continued the technique in the second half of the 20th century. In these works, the fundamental issues of the problems of folk art also appeared, as well as in his writings dealing with the historical-ethnographic exploration of painted carpentry works. As the director of the Herman Ottó Museum in Miskolc (1973–1990), his scientific work was supplemented by a museological presentation of representative handicrafts. [translated by Péter Módis]

Gyula Viga

